

Samer och ramas - två språk

I ett tidigare nummer av *Nyheter från Nicaragua* berättar Erich Chavarría om de stora utmaningar som de olika folkgrupperna på Nicaraguas Atlantkust ställs inför, för att kunna förverkliga sin autonomi. Ursprungsbefolkningarna miskito, rama och malangna ockuperades på 1700-talet av engelsmän, som tänkte odla sockerrör med hjälp av indianska slavar. Det gick uruselt, så man fraktade dit svarta sådana från Karibien. De var ju "vana" vid de vitas fasoner. Nu är Nicaragua fritt. Sedan 1862. Dessutom står det i författningen från 1987 att Atlantkusten ska få självstyre.

Men hur upplever urbefolkningarna de där paragraferna? Och hur ser de svarta, *criollos* och *garifunas* på sin situation? Och vad blir kvar av autonomitanken, om invasionen av jordlösa mestisbönder från Stillahavskusten och utländska skogsexploatorer får pågå, medan centralregeringen tittar i taket utan att röra ett finger? Svåra frågor.

Men för ramas är det värre, här står själva existensen som folk på spel. Om detta berättar Haldis Balto i denna intervju.

Haldis Balto var volontär utsänd av Nordiska Samrådet, senast med placering i Bluefields. Hon deltog där i ett flerårigt utbildningsprojekt för ramas, den minsta gruppen av ursprungsbefolkning i Nicaragua. Insatsen bestod även av inrättande av ett bibliotek och köp av motorbåt. Ramas bor på en liten ö nära Bluefields och i några landsbyar längs Río San Juan som är gräns mot Costa Rica och längs andra floder.

Familjerna lever av ett ursprungligt (ekologiskt) jordbruk och ett hantverksmässigt fiske. Några av männen tar jobb på plantager i Costa Rica. Ramas var en gång ett talrikt folk, men konflikter med andra grupper och främst mötet med européerna och deras sjukdomar har varit förödande. Enligt somligas beräkningar består ramafolket i dag av totalt 700 personer, andra menar att det kan röra sig om dubbelt så många.

Svårigheten att räkna beror dels på en bristande folkbokföring, dels på det migrerande levnadssättet hos ramas och numera även starkt ingifte med andra grupper. För en så liten befolkning i ett så utsatt läge är naturligtvis svårigheterna att upprätthålla en språkgemenskap övermäktiga. Men just att rädda kvar rama-språket har varit ett av målen för det projekt som Haldis arbetat inom. Hon är lärare och läromedelsförfattare i samiska språket och bostad i Karasjok.

"Ramas var en gång ett talrikt folk, men konflikter med andra grupper och främst mötet med européerna och deras sjukdomar har varit förödande. Enligt somligas beräkningar består ramafolket i dag av totalt 700 personer."

Haldis, du tycker att det är viktigt att försvara sitt modersmål och att vi dessutom bör vara flerspråkiga och mångkulturella redan i skolan, för att inte bli rasister när vi växer upp. Kan du utveckla den tanken?

– Ja, jag vågar påstå att enspråkiga och enkulturella skolor håller på att utveckla och grundlägga ett rasistiskt tankesätt eller rasistiska attityder mot andra etniska grupper i det egna och i andra länder, såvida man i själva utbildningssystemet inte tar hänsyn till rättigheter, utan i tysthet förbigår andras språk och kulturer och hänvisar detta till privata sfärer i hemmet eller på annat sätt diskriminerar dem.

Om ett språk är officiellt i ett land, ges det status som högvärdigt och omvänt. Ett sådant utbildningssystem är gammaldags, hierarkiskt och odemokratiskt. Det utbildar de facto en enda grupp till att vara den härskande i landet med ursprungsfolk som sina underlydande. Ända från barnsben har de dagligen fått bekräftat att just deras språk, historia och kultur är de enda värdefulla, överlägsna och bästa.

De känner ju inte till kampen och de förstår inte heller de känslor som är knutna till modersmålet, eftersom deras språk och kultur aldrig har hotats att bli nerrivna från sin piedestal. Elever från ursprungsbefolkningar å andra sidan får dagligen, inom samma utbildningssystem, erfara att deras språk, historia och kultur är underlägsna och andra rangens sak. De lämnar skolan som slagna individer, med mindervärdeskänslor och bristande självförtroende.

Nedvärderingen av minoriteter gäller ju inte bara deras språk utan kanske än mer deras levnadssätt. Visar inte, till exempel, det negativa utslaget i det segslitna Skattefällsmålet i Jämtland och Härjedalsmålet från 1996 om renbetesrätten i enskild skogsmark, att för de nordiska samerna väntar bistra tider?

– Ja, nog är detta illa, även om just de renskötande samerna är ett mindretal i dag. Sådana negativa domar gör ju att renskötare och speciellt då ungdomarna tvivlar på att de har en framtid inom renskötseln.

minoriteter

Där var en stor strid i Altadalen i Finnmark kring exploateringen av älven genom kraftbolagen på 1970-talet. Samernas krav krossades med polisstyrkor. Är det inte detta ursprungsbefolkningarna skall lära sig?

– Utfallet blev ju negativt för samernas ren-drift, men faktiskt blev konsekvenserna i stort sett positiva för samerna i Norge. I kölvattnet av den striden vaknade ju samerörelsen och som följd därav fick vi en egen samelag inskri-ven i den norska grundlagen. Den 6 februari erkändes som officiell samisk nationaldag jämte samiska flaggan, sametinget bildades och man undertecknade ILO-konventionen om ursprungsbefolkningarnas territoriella och språkliga rättigheter.

Jag tror att olikheterna mellan länderna i Norden beror på att de norska samernas rättigheter tas mer på allvar då de är skyddade i själva grundlagen och i ILO-konventionen. I de övriga länderna är det lättare att ”skalte og valte” med dem.

Anser du att samer fortfarande är diskrimin-erade här i Norden?

– Ja. Speciellt utsatta är samerna i Ryss-land, där deras territoriella rättigheter förne-kas dem. Men också i Finland och Sverige sker maktövertagande mot samerna. Vi hör talas om episoder med samehets. Det förekommer också i Norge, men dock mer sällan.

Låt oss återgå till Nicaragua. Hur kunde du, en same från Norden, göra något för att rädda ett utdöende språk i Karibien?

– Jag är frestad att svara med en motfråga. Vad skulle, en norrman eller en svensk, kunna göra för att rädda ett döende urbefolknings-språk? Vilken erfarenhet skulle de kunna stöd-ja sig på? Först så är det klart att det är mer naturligt att samer, snarare än andra, bidrar med stöd till andra urbefolkningar, som indi-aner till exempel, därför att vi har erfarenhet och kompetens om problemområden som är gemensamma för alla ursprungsbefolkningar i världen.

Nå, men ramas utgör ju bara kring sju procent av RAAS befolkning. Har det så stor betydelse att rädda dem?

– Jag tycker att frågan är lätt makaber, men jag förstår att du menar räddas som etnisk mi-noritet, kulturellt och språkligt. Ja absolut, även om så skulle vara att det bara fanns en handfull ramas kvar, så förtjänar de att stöd-

”Rama-projektet tog sin utgångspunkt ’nett op’ i detta att det går att bevara och revitalisera ett språk, där det finns en talande befolkning kvar och det är fallet just på Rama Cay.” Bilden är från Bluefields.

jas med det bistånd som krävs för att de skul-le överleva som grupp.

Alla folk har sitt unika värde med en histo-ria och kultur och värden att bidra med, som jag ser det. Nicaragua och hela världssamfun-det skulle lida en stor historisk och kulturell förlust och det skulle efterlämna ett tomrum, där sammanhangen och kontinuiteten i fol-kens historia skulle saknas, om ramas vore borta.

Hur har dina erfarenheter som medlem av en minoritet varit till hjälp i ditt arbete i RAAS?

– Utan min minoritetsbakgrund hade jag inte vågat fara dit. Eller i annat fall hade jag varit en som inte fattat vad som krävdes och åkt iväg i alla fall. Min bakgrund har varit A och O när det gäller hur jag skulle handla bland ramas.

Det var som att uppleva samerörelsen än en gång. Därför behövde de inte förklara allt från början för mig, eftersom jag redan kände igen det i min egen kropp och själ. Jag fick uppleva den lättnad det innebar att slippa hela raden av förklaringar och särskilt att inte be-höva försvara min rätt att existera och den van-liga argumentationen för våra rättigheter här

inför en annan urbefolkning. Naturligt nog eftersom de själva kämpar.

Till min tro på det här projektet bidrog att jag hade deltagit i ett ”språkbadsprogram” i walesiska i England, där lärarna enbart talade walesiska. Detta språk var ju också på väg att försvinna. I korthet så har walesiskan återupp-livats och det talas nu i alla skolor i Wales. Jag fick uppleva att man faktiskt kan undervisa i ett språk utan att själv kunna tala detta, om man har tillgång till infödda talare och med lite förberedelser inför lektionen. Ja, man kan lära sig att tala ett språk på tre månader.

Rama-projektet tog sin utgångspunkt ”nett op” i detta att det går att bevara och revitalisera ett språk, där det finns en talande befolkning kvar och det är fallet just på Rama Cay. Våldigt viktigt och nyttigt var alltså min kän-nedom om hur man blir tvåspråkig och inte bara halvspråkig, med modersmålsundervisning och metodik, språkbadsprogram och om ursprungsbefolkningarnas historia världen runt.

När jag som vuxen gick på högskolan i Alta, upplevde jag för första gången att ha samiska språket, samisk kultur och historia som egna fackämnen. Det var både rörande och högtid-

ligt, men man kände också stark vrede över alla förlorade år av nedvärdering för det samiska. I varje fall fick jag äntligen räta på ryggen.

Vad gjorde du konkret?

– Vår primära målgrupp var de åtta rama-språkiga lärarna på Rama Cay. Tre av dem var kvinnor och fem män. Ingen hade formell lärarutbildning, så till att börja med var det en sådan examen de behövde för att få rätt till en lön från MED, undervisningsministeriet.

Min insats var bland annat att starta en studiecirkel för dessa lärare i metodik för modersmålsundervisning. Dessutom hade de bett om undervisning i engelska språket, därför att den regionala regeringen beslutat att skolorna ska vara minst tvåspråkiga, då autonomilagen garanterar rätt till studier på det egna språket.

I Bluefields talar den svarta befolkningen i gemen *criollo*, det vill säga en lokal form av engelska, som är ganska svårförståelig för den oinvigde. Egentligen skulle rama ha behövt lära sig *criollo*, istället för standardengelska, men tills jag reste hem fanns inget undervisningsmaterial för detta språk.

I skolorna lär man därför ut ”oxfordengelska” eller USA-engelska. Undervisningen på universitetet i Bluefields, URACCAN, är på engelska och spanska. Mina erfarenheter som samisklärare kom väl till pass, särskilt då jag själv tvingats tillverka undervisningsmaterial i brist på läroböcker. Projekt nummer två bestod just i att tillverka material för undervisning i språket på lågstadiet och samtidigt undervisa en grupp lärare i rama-språket och i bruket av det nya materialet.

Ramafolket bor ju inte på ett enda ställe, med en ständigt social och språklig kontakt sig emellan. Hur tänker man sig att ett språk verkligen skall kunna återuppväckas i den situationen?

– Rama-språket kommer aldrig att kunna

”Rama-språket kommer aldrig att kunna bli vardagsspråket igen bland rama, men det är ändå viktigt att upprätthålla vetskapen om att det finns ett modersmål, ett språk som man haft en gång, för att stärka gruppens identitet.”

bli vardagsspråket igen bland rama, men det är ändå viktigt att upprätthålla vetskapen om att det finns ett modersmål, ett språk som man haft en gång, för att stärka gruppens identitet. Att man åtminstone känner till lite grand av detta, gör att man känner sig som en riktig människa, speciellt när förlusten av språket gjort att man också mist kulturarvet eller en del av detta, till exempel klädedräkten eller viss hantverkskunskap. Muntliga berättartraditioner är dock ofta det som överlever längst hos ett folk, när undervisning i språket försvinner.

Hur länge pågick denna insats?

– Samerådets första volontärintsats började 1992 och fortsatte till 1995. Lokalt hade vi också stöd av organisationen FADCANIC (*Fundación para la Autonomía y el Desarrollo*

de la Costa Atlántica de Nicaragua) och som sagt av lärarna och *native speakers* på Rama Cay.

Hur länge sysslade du själv med detta projekt? Fortsätter kontakterna?

– Från 1992 till 1995. Och andra gången från 2002 till 2004. Jag upprätthåller kontakten per e-postkorrespondens. Vidareutbildningen av lärarna pågick i flera år till, med stöd från norska studentorganisationen SAIH. Tromsø universitet har nu ett ömsesidigt utbyte av studenter med URACCAN och ramaungdomar blev inbjudna till den multikulturella Riddufestivalen i Nord Troms nu i juli.

Ingvar Enghardt

FOTO: GRETA KADDIK

Haldis Balto och Walter från skolboksprojektet. Haldis Balto kommer från Karasjok på norska delen av Nordkalotten, som rätteligen bör benämnas Sápmi, Sameland. Hon har bott och arbetat bland rama i *Región Autónoma Atlántica Sur (RAAS)*, Nicaraguas södra atlantkust.

FN:S DEKLARATION

► **Enligt FN:s deklaration** om de mänskliga rättigheterna har varje folkgrupp rätt att definiera sig själv och har rätt till sitt eget språk, ”vilket bör främjas och försvaras som en mänsklighetens kulturskatt”.

HD PRÖVAR INTE MARKSTRID

► **(Stockholm 2006-10-11)** Högsta domstolen (HD) har beslutat att inte pröva en marktvist mellan samer och staten. Rättsprocessen anses vara prejudicerande och berör i förlängningen tusentals samer i Norrland. Samerna har krävt tillbaka markområden som de hävdar att deras förfäder har blivit bestulna på.